

is analyzed. The necessity of understanding of personality and professional features in motivational-deep knowledge, which determine the leading aspects of professional activity of a future psychologist, is emphasized. The attention is focused on the fact that the disclosure of the content of the psychic in its deep expression contributes to the personality and professional training of psychologists. It is stressed that the process of deep cognition is always motivated and forms a philosophical position. The accent is made on the necessity of personality psychocorrection of future psychologists. The students' need to join psycho-correctional groups of ASPC is emphasized. It is underlined that the motivational-deep process involves holistic, systematic and, at the same time, indirect influence on the personality in order to undercut destructive trends of psyche, which creates conditions for acquiring practical skills. The emphasis is placed on the necessity of personality psychological correction of future psychologists. The author supports the position that contradictions can destroy personality and professional identity of a future specialist. It is highlighted on solving internal contradictions in the motivational-deep knowledge of a future psychologist. The stages of formation of the future specialists' professionalism during the period of studying in higher education institutions are distinguished. The stenographic processing of the material in the post-factorial period due to the method of ASPC is presented, since its application makes it possible to provide the optimal assistance in the weakening of personal problems and assists the formation of the professional qualities of a future specialist.

Key words: *motivational-deep process, psychocorrection, future psychologist, professional training, personal qualities, professional qualities, psychodynamic paradigm, active social-psychological cognition (ASPC).*

Галушко Любов Ярославівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.

УДК 159.923

Гейко Є.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПОЛІСИСТЕМНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті уточнено, що цілісність є однією із фундаментальних властивостей складних утворень (систем); властивості й потреби цілого розглядаються як важливі детермінанти розвитку, а розвиток цілісності особистості є його критерієм; визначено, що цілісність особистості постає як внутрішня узгодженість і сув'язність, взаємодітримка всіх частин-систем суб'єкта. Цілісна особистість – така, яка спрямовується до суттєвих самозмінювань; приймає і цінує власний досвід як вагомий ресурс для таких самозмінювань; звернена і схильна до утилізації іншого позитивного досвіду

здля власних самозмінювань; виокремлено типи полісистемної цілісності особистості: “активні, практичні, совісні” - “толерантні”; “нерішучі, совісні, інтроєктивні” - “адаптивні”; “імпульсивні, залежні” - “сенситивні”; “нестабільні, емоційні” - “саморуїнуючі”; “неемпатійні, самовпевнені” - “схильні до накопичення”; “самодостатні, емоційно стабільні, радикальні” - “домінуючі”; “сенситивні, консервативні, залежні” - “боязкі”; “однозначні, конформні, ригідні, схильні до домінування” - “негативісти”; “стримані, напружені, совісні” - “залежні”.

Ключові слова: полісистемна цілісність особистості, типи полісистемної цілісності особистості; цілісність, цілісність особистості.

Постановка проблеми. Проблема особистості є однією із ключових у психологічній науці. Зосередженість на феномені особистості визначається специфічним її статусом як об'єкта наукового дослідження. Сучасна наука знаходиться на етапі поєднання всіх знань про людину. Вивчення особистості забезпечує системне висвітлення об'єкта дослідження й відповідає тенденції цілісного пізнання людини (Б. Ананьєв, Г. Балл, Л. Дорфман, В. Мерлін).

Цілісність визначається сукупністю зв'язків внутрішніх елементів системи й зовнішніх відношень, зв'язків і взаємодій. Внутрішні й зовнішні зв'язки цілісної системи певним чином відповідають один одному, гармонізовані. Упродовж становлення і існування цілісності постійно виникає певне неспівпадіння зовнішніх й внутрішніх зв'язків системи. Тому цілісність системи є результатом її попереднього розвитку, вона є результатом, що забезпечується здатністю зберегти такий стан у процесі постійного руху, змін і розвитку.

Таким чином, на основі результатів психологічного аналізу наукових студій можна зазначити, що цілісність є фундаментальною властивістю складних утворень (систем), властивості й потреби цілого виступають як важливі детермінанти розвитку, а розвиток саме властивості цілісності є критерієм розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи з закономірних особливостей розвитку наукового знання від диференціації до інтеграції (К. Нартова-Бочавер) на початку знання, що постає у власній первинній цілісності, дещо наївне починає розподілятися, диференціюватися на окремі цілісності й на етапі гуманітарної парадигми ми спостерігаємо тенденцію щодо інтеграції окремих цілісностей у єдине цілісне знання. Таким чином відбувається і розвиток, становлення і оформлення наукового знання щодо цілісності особистості. Тому є необхідність концептуалізації феномену цілісності особистості в єдину організовану систему. У фокус спрямовуються багато окремих, відособлених цілісностей-систем, які поєднуються, інтегруються, самоорганізуються в єдину систему. Структурність, багатовимірність, ієрархічність єдиної цілісності особистості утворюють

ключові положення аналізу цілісності особистості як системи, яку можна досліджувати, формувати.

Якщо з цієї позиції розглянути концепцію цілісності особистості, то особистість і світ є водночас і складові, і самостійні системи. Складова особистості має біохімічні, фізіологічні, соматичні властивості. Складова світу те саме наповнення, але коли з'являється інша людина, то додаються ще й фізичні, механічні і т. ін. властивості, якщо в якості світу постають речі і предмети. Цілісність у такий спосіб є розділеною, а її складові дискретні.

Отже, цілісний світ організується в полісистему через взаємодію особистості і її світу у двох позиціях: незалежних систем і підсистем одна одної. Це означає, що цілісний світ підкорюється принципу подвійності якісної визначеності.

Полісистемні взаємодії особистості і її світу розподіляються за різними складовими. Взаємодії локалізуються в поле складової особистості і в поле складової світу. Позиція (система чи підсистема), локалізація (у складовій особистості і світу) і взаємодія (з урахуванням позиції і локалізації) – ключові параметри цілісного світу. Вони надають йому розмаїтості, різнопорядковості, релятивності.

Слід підкреслити, що полісистемність характеризується подвійністю якісної визначеності і релятивністю. А саме подвійність має такий прояв: стабільність і варіативність, узгодженість і неузгодженість, схильність до планування і автоматизм, ініціативність і шаблонність.

Отже **мета** нашої статті – висвітлити психологічні особливості цілісності особистості як специфічної організації людини, її прояви та провідні типи.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Для висвітлення специфіки прояву полісистемної цілісності особистості ми провели емпіричне дослідження.

У дослідженні брали участь студенти ЦДПУ імені Володимира Винниченка м. Кропивницький (напрямок підготовки: Практична психологія, Філологія, Політологія) (267 осіб), а також студенти гуманітарно-педагогічного факультету (напрямок підготовки: Філологія (українська мова і література), Практична психологія) Хмельницького національного університету (104 особи). Із представленої вибірки: 110 осіб (студенти-психологи) нами було виокремлено 28 досліджуваних, котрі демонструють “адаптивні” стратегії розвитку полісистемної цілісності особистості; 102 особи (політологи, філологи) нами було виокремлено 20 досліджуваних, котрі також виявляють “адаптивні” стратегії розвитку полісистемної цілісності особистості.

Нами було використано такі психодіагностичні методики; 1) “Модифікований метод портретних виборів Л. Сонді” (модифікація Л. Собчик); 2) модифікована методика “Копінг-стратегії в кризових ситуаціях” (модифікація С. Фролова) 3) багатофакторний тест (Р. Кеттелл) для встановлення індивідуальних особистісних диспозицій (дитячий варіант: 12-факторний тест для дітей 8-12 років, адаптація Е. Александровської, дорослий

варіант: 17-факторний тест (форма С) у адаптації А. Капустіної; тест самоставлення (Р. Пантелеєв, В. Столін); методи математичної обробки емпіричних даних.

Полярні групи адаптивних і неадаптивних стратегій поведінки виокремлювалися серед студентів-психологів та студентів політологів, філологів окремо. Суб'єкти, котрі увійшли до групи адаптивних стратегій, за допомогою кластерного аналізу були згруповані за їх психологічними характеристиками. Програма кластеризації формувала групи суб'єктів, котрі схожі між собою за суттєвими психологічними особливостями, що відрізняють їх від інших груп.

Проаналізуємо результати кластерного аналізу полярних за успішністю стратегій розвитку полісистемної цілісності особистості й утворені відповідно до одержаних кластерів паттерни психологічних рис.

Групи осіб, котрі мають схоже поєднання рис (паттернів), утворюють певні психологічні типи, що мають місце як серед адаптивних, так і неадаптивних стратегій, які обирають студенти політологи, філологи, студенти-психологи. Зазначимо, що типи виокремлено емпірично як такі, котрі існують в певному середовищі (вищі навчальні заклади). Однак, зрозуміло, що навчальна діяльність студентів політологів, філологів та студентів-психологів має власну специфіку й висуває вимоги, які відрізняються за своїм змістом. Оскільки розвиток полісистемної цілісності особистості у студентів політологів, філологів та студентів-психологів може відрізнятися, тому й поєднання характерологічних і факторів цілісності особистості може бути різним. У зв'язку з вищезазначеним окремо представлені результати студентів політологів, філологів та студентів-психологів.

Група адаптивних стратегій поведінки студентів-психологів за результатами кластерного аналізу утворюється з двох типів – перший відрізняється від другого більш вираженою емоційною стабільністю (“С”) (17 із 28 осіб), соціальною сміливістю (“Н”), енергійністю і життєрадісністю (“F”), практичністю (“М”), а також більшою соціабельністю, орієнтуванням на групову думку (“Q²”). У осіб зазначеного типу не так чітко представлений “фактор h”, але більш вираженим є “фактор e”. Назва типу: “Активні, практичні, совісні – “толерантні””.

Представники другого емпірично виокремленого типу адаптивних стратегій поведінки студентів-психологів (11 із 28 осіб) виявляють меншу соціальну сміливість та силу “Я”, вони менш практичні й більш тривожні. Також менш вираженою у них є залежність від групи, однак вони більше спираються на логіку, ніж на почуття, виявляють високу совісність і “фактор k+”. Цей тип одержав назву: “Нерішучі, совісні, інтроєктивні”. Отже, обидва паттерни рис (типу адаптивних) виявляють загальні особливості, найсуттєвіші з яких – відсутність мімікрії та залежність.

Студенти-психологи, котрі використовують неадаптивні стратегії у процесі розвитку цілісності особистості, розподілилися на три типи. Перший

тип (5 із 28 осіб) характеризується життєрадісністю, енергійністю, низькою тривожністю. Окрім цього, їм притаманний знижений самоконтроль, імпульсивність, опора на почуття, безпосередність. При цьому спостерігається більш виражена, ніж у інших неадаптивних, м'якість та чутливість ("Г"), висока залежність від думки групи ("Q²"), у меншій мірі проявляється ригідність, схильність відкладати рішення і висновки. Зазначений тип вирізняється високим показником "фактору m", а також вони більш виявляють потяг до життя. Назва типу: "Імпульсивні залежні – "сенситивні". Імовірно, складність під час розвитку цілісності особистості пов'язана із труднощами у соціальній адаптації, особливо у взаємодії із однолітками, викладачами.

Другий тип неадаптивних стратегій у процесі розвитку цілісності особистості студентів-психологів демонструє більш високу тривожність (9 осіб), стурбованість ("F"), меншу емоційну стабільність ("С"). Їм властива соціальна боязкість ("Н"), депресивні тенденції ("О"), фрустрованість ("Q⁴"), обачна, але "штучна" поведінка ("N"). У порівнянні із іншими неадаптивними стратегіями поведінки, у представників цього типу дуже чітко представлений "фактор k", а також – "фактор m". Назва типу: "Нестабільні емоційні – саморушуючі".

Третій тип – єдиний серед неадаптивних у процесі розвитку цілісності особистості студентів-психологів, котрий характеризується чітко вираженим "фактором p" (14 із 28 осіб). Тобто сама по собі схильність до матеріальних цінностей не є чинником успішного розвитку цілісності особистості. Цікаво, що, при високому рівні потреби у спілкуванні у досліджуваних, спостерігається знижений рівень міжособистісної чутливості, самовпевненість. Імовірно, усе це зумовлює труднощі у взаємодії з одногрупниками, а також створює перепони у процесі самоорганізації. Назва типу: "Неемпатійні, самовпевнені схильні до накопичення".

Серед студентів політологів, філологів, котрі обирають адаптивні стратегії розвитку цілісності особистості, за результатами кластерного аналізу виокремлюються два типи. Перший демонструє "фактор p" (13 із 20 осіб), емоційну стійкість та водночас енергійність, соціальну сміливість. У них високий показник "радикалізму" ("Q¹"), тобто домінують інтелектуальні інтереси, сприйняття нового. Окрім цього, їм притаманні розвинена уява, здатність до абстрагування, поширення влади над оточенням. Назва типу: "Самодостатні, емоційно стабільні радикальні – "владні".

Другий тип адаптивних студентів політологів, філологів (7 осіб) з високим рівнем особистісної тривожності, більш низьким рівнем "сили "Я" (але не за межею середнього значення) ("С"). Вони більш боязкі ("Н"), стримані, серйозні та розсудливі ("F"). Означений тип демонструє чутливість, підвищене почуття провини ("О") та фрустрованість ("Q⁴"). А також вони характеризуються схильністю спиратися більш на факти, ніж на почуття; їм властиво підпорядковувати власну картину світу соціальній реальності та життєдіяльності, швидко приймати однозначні рішення. Представники цього типу консервативні, уважають за необхідне дотримуватися чітких правил й

цінностей. Показник “фактору m” – середній. Назва типу: “Сенситивні консервативні залежні – “боязкі””.

Студенти політологи, філологи, які використовують неадаптивні стратегії у процесі розвитку цілісності особистості, – також розподіляються на два типи. Перший тип представляють (12 із 20 осіб), енергійні, сміливі, проте орієнтовані на підтримку групи, конформні, ригідні. Характерним для представників цього типу є те, що вони менше керуються логікою, ніж почуттями, виявляють схильність до однозначних оцінювань та визначеної, несуперечної картини світу (“фактор p-”, “фактор k-”). Назва типу: “Однозначні, конформні, ригідні схильні до домінування – “негативісти””.

Другий тип студентів політологів, філологів, котрі використовують “неадаптивні” стратегії у процесі розвитку цілісності особистості, – стримані, серйозні, напружені. Слід зазначити, що вони більш самодостатні (“Q2”), ніж перші, але майже в однаковій мірі керуються як логікою, так і почуттями. Ще більш яскравою є схильність до однозначних суджень, оцінок, до підтримки простої, чіткої та несуперечливої картини світу. У порівнянні із попереднім типом, вони в більшій мірі виявляють “фактор e”, тенденцію до “фактору m”. Назва типу: “Стримані, напружені совісні – залежні від батьків”.

За результатами аналізу одержаних кластерних груп, варто відзначити, що самі по собі характеристики цілісності особистості не є передумовами “адаптивності” чи “неадаптивності” стратегії для розвитку полісистемної цілісності особистості. Вони є лише елементи особистісних паттернів, які вміщують риси характеру, особистісні властивості студентів політологів, філологів та студентів-психологів. Інформація щодо означених комплексних індивідуально-психологічних паттернів є більш надійним підґрунтям для пояснення та прогнозу успішності розвитку полісистемної цілісності особистості, ніж знання про окремі характеристики цілісності чи характеру студентів політологів, філологів, студентів-психологів.

Отже, підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що серед студентів виокремлюються три основних характерологічні паттерни, які заважають успішності розвитку цілісності особистості: 1) самовпевнена нечутливість до оцінок; 2) виражена тривожність, напруженість, депресивність; 3) динамічні, життєрадісні із зниженим самоконтролем і нелогічним для такого середовища стилем поведінки і мислення.

Так, нам важливо перевірити, що полісистемна цілісність особистості взаємодіє з внутрігруповими факторами “індивідуально-психологічні властивості” (темпераментально-характерологічні властивості) і “особистість” (особистісні властивості, що утворюють цілісність особистості за концепцією Л. Сонді).

Дисперсійний аналіз (Breakdown & one-way ANOVA) ми застосовували задля визначення можливих нелінійних залежностей між характеристиками полісистемної цілісності особистості та індивідуально-психологічними властивостями особистості. Акцент у роботі здійснено власне на кластерний

аналіз даних, завдяки чому уможливується виокремлення однорідних за проявами полісистемної цілісності особистості і індивідуально-психологічних характеристик субгрупи й визначення найсуттєвіших ознак, що дозволяють виявити відмінності паттернів поведінки з різними психологічними поєднаннями. Контрастні групи “цілісних” і “нецілісних” стратегій виокремлювалися серед досліджуваних, оскільки розподіл балів за деякими тестовими показниками значно відрізняється в одних та інших. Окрім цього, особи, які увійшли до групи “цілісних”, за допомогою кластерного аналізу (метод “Complete linkage”) були згруповані за їх психологічними характеристиками. Програма кластеризації формувала групи осіб, схожих між собою за низкою значущих психологічних властивостей, і таких, які суттєво відрізняються від інших груп.

Групи індивідів, котрі мають схожі поєднання рис (паттерни), варто розглядати як певні психологічні типи, що зустрічаються серед осіб, які обирають копінг-стратегії, що сприяють розвитку “полісистемної цілісності” і “нецілісності”. Означені типи виокремлено емпірично як такі, що реально представлені у соціальному середовищі. Життєдіяльність і навчальна діяльність студентів різних спеціальностей висуває, ймовірно, різні вимоги до психологічних характеристик суб’єктів.

Завдяки використанню кластерного аналізу ми з метою представлення результатів дослідження надали назви групам досліджуваних: “полісистемна цілісність, субмодальність – нецілісність”, “полісистемна цілісність, полярні категорії – нецілісність», “полісистемна цілісність, біполярні категорії – нецілісність”.

У процесі аналізу емпіричних даних зв’язку кожного із параметрів полісистемної цілісності із властивостями особистості доцільно спочатку їх висвітлити окремо, а потім віднайти інтегральні поєднання параметрів. Тому ми розглянемо лінійні і нелінійні зв’язки особистісних рис із кожною із структурних одиниць полісистемної цілісності особистості, а саме показниками “субмодальність” та “полярна категорії”, “біполярні категорії”.

За тестом Л. Сонді, представлено такі показники: S – вектор сексуальності, P – вектор пароксизмального потягу, Sch – “Я” - потяг, C – вектор контактного потягу. Варто зауважити, що кожен вектор має дихотомічну природу, розподіляється на фактори. Утім додаткові показники теста фактори - мають власні зв’язки із властивостями. Необхідно зазначити, що важливим є встановлення граничних значень показника вектора, який відділяє суб’єктів із полісистемною цілісністю від нецілісних. При цьому є суттєві відмінності в розподілі показника на вибірці студентів: політологів, філологів і студентів-психологів. Так, середній показник “полісистемної цілісності” студентів: політологів, філологів - 1,8; стандартне відхилення 0,6. На вибірці студентів-психологів середній показник - 2,9; стандартне відхилення 1,1. Отже, до “полісистемних цілісних” студентів-психологів варто віднести осіб з

показником вектору більше 2,9 балів, а до “полісистемних цілісних” студентів - політологів, філологів з показником вектора більше 1,8.

Тому при подальшому інтерпретуванні результатів ми розглянемо окремо групи студентів-політологів, філологів і студентів-психологів, а також сукупну вибірку.

Варто відзначити, що слабо виявлені лінійні зв'язки “полісистемної цілісності-нецілісності” із характерологічними рисами (коефіцієнти кореляції низькі, проте статистично достовірні).

У процесі аналізу співвідношення характеристик полісистемної цілісності із характерологічними властивостями особистості, як вже зазначалося, виявлені відмінності на вибірці студентів: політологів, філологів і студентів-психологів.

За допомогою кореляційного аналізу ми виявили статистично значущі зв'язки параметра “полісистемна цілісність-нецілісність” (показник вектору) із такими особистісними чинниками.

На вибірці студентів-психологів: “О” (“схильність до почуття провини – самовпевненість») – 0,64 ($p < 0,001$); на вибірці студентів: політологів, філологів І (“м'якосердечність – реалістичність”) – 0,68 ($p < 0,001$). На сукупній вибірці студентів: політологів, філологів та студентів-психологів: “О” (“схильність до почуття провини – самовпевненість”) – 0,79 ($p < 0,001$); І (“м'якосердечність – реалістичність”) – 0,67 ($p < 0,001$); “Q²” (“самостійність – залежність від групи”) – 0,60 ($p < 0,001$); Т (“ригідність – гнучкість”) – 0,61 ($p < 0,001$).

Одержані результати свідчать, що “полісистемним цілісним” студентам-психологам більш притаманна “упевненість в собі” (“О”), “полісистемним цілісним” студентам: політологам, філологам “реалістичність” і “практичність” (“Т”). За сукупною вибіркою ми виявили, що “полісистемна цілісність особистості” статистично достовірно пов'язана з “О” (“схильність до почуття провини – самовпевненість”), І (“м'якосердечність – реалістичність”), “Q²” (“самостійність – залежність від групи”), Т (“ригідність – гнучкість”).

За результатами кореляційного аналізу зв'язку “цілісність особистості» з рисами особистості (тест Л. Сонді) показники: S-вектор – бажання міжстатевої близькості; Р-вектор – пароксизмальні потяги або вектор демонстративності; Sch-вектор - Я-потяг, Я-стимули (“мати або бути”); С-вектор – соціальний потяг (потяг до контактів).

На вибірці студентів-психологів: “Q³” (“високий – низький самоконтроль поведінки») - 0,76 ($p < 0,001$); на вибірці студентів: політологів, філологів В (“високий інтелект – низький інтелект”) 0,69 ($p < 0,005$); шкала “інтроверсія” 0,57 ($p < 0,005$). На сукупній вибірці: “Q¹” (“гнучкість – ригідність”) – 0,65 ($p < 0,005$); “сенситивність” – 0,55 ($p < 0,005$).

Одержані результати свідчать, що “емоційним” студентам-психологам властивий низький рівень самоконтролю поведінки (“Q³”), а “емоційним” студентам-політологам, філологам – інтровертованість та високий рівень інтелектуального розвитку. Сукупна вибірка демонструє, що висока

“емоційність” у структурі цілісності особистості пов’язана із флексибільністю і сенситивністю.

Також слід зазначити, що виявлений зв’язок між “емоційністю” та “самоконтролем поведінки” має досить вагоме значення. Оскільки дозволяє зробити суттєві висновки стосовно психологічної природи полісистемної цілісності студентів-психологів, а саме: особливості самоконтролю взаємопов’язані із аналітичним та синтетичним стилями мислення студентів.

Окрім цього, значущою є відзначена кореляція між “фактором h” потяг до життя (любов, ніжність, відчуття наповненості життя) й “залежністю від групи”. Імовірно, тут важливо враховувати професійне середовище, що визначає необхідність поєднання конформності і потягу до життя студентів-психологів.

На основі одержаних даних можна здійснити певний психологічний опис співвідношення “фактору h” й особистісних рис відповідно із урахуванням специфіки вибірки – студентів: політологів, філологів та студентів-психологів. На підставі статистично значущих лінійних кореляцій можна виокремити декілька особистісних лінійних кореляцій, пов’язаних із полюсами “фактору h”.

Отже, “фактор h”, представлений у полісистемній цілісності особистості студентів такими показниками: упевненість у собі, у власних успіхах і можливостях, життєрадісність; практичність і реалізм й більша довіра раціональним аргументам. Відповідальність, незалежність, проте думка групи є досить важливою й визначає його поведінку. Тобто “фактор h” у структурі полісистемної цілісності особистості має прояв у студентів-психологів у сміливості, активності у поєднанні із ригідністю та соціальною залежністю. Означена категорія досліджуваних більше поважає прийняті ідеї, власні думки, способи реалізації, дії виявляють терпіння до традиційних труднощів. Для студентів-психологів із вираженим “фактор h” характерним є високий рівень інтелекту і незалежності.

Отже, “фактор h” як структурна складова полісистемної цілісності особистості демонструє на сукупній вибірці студентів: політологів, філологів та студентів-психологів статистично значущі, але слабкі кореляції із ригідністю та сенситивністю. Тобто студенту-психологу із “фактор h” притаманна напруженість, а студенту-політологу, філологу – інтровертованість, високий рівень інтелекту, відповідальність.

Таким чином, “фактор h” не випадково поєднується із певними характерологічними рисами, однак характер та щільність зв’язків можуть варіюватись у різних групах за професійним або індивідуально-типологічним критеріями.

За результатами кластерного аналізу, ми припустили, що характеристики факторів можуть бути пов’язані із характерологічними рисами особистості і з особливостями стратегії самоорганізації полісистемної цілісності особистості нелінійно. Задля виявлення можливих зв’язків такого роду ми застосовували однофакторний дисперсійний аналіз, реалізований у програмі для статистичної обробки даних Statistica 5.5A (Breakdown & one-way ANOVA). Тобто показник

фактора є незалежною змінною і підґрунтям для розподілу досліджуваних кожної категорії (студентів-гуманітаріїв та студентів-психологів) на три групи: 1 – з низькими значеннями змінної (нижній кuartиль); 2 – із середніми значеннями; 3 – з високими значеннями (верхній кuartиль). Також було проведено аналіз варіації усіх змінних (тобто особистісних методик) для трьох груп “фактор h+”, потім для трьох груп “фактор h-”.

Відтак, “фактор h” на вибірці студентів: політологів, філологів виявляє значущі зв’язки із: інтроверсією; соціальною сміливістю; недовірою; соціабельністю; соціальною бажаністю.

Так, студенти-гуманітарії із “фактором h+” й “фактором h-” є більш інтровертованими, ніж досліджувані із амбівалентним значенням “фактору h”. Проте середні показники демонструють більш виражену “залежність від групи” у порівнянні із “граничними” типами.

Утім “фактор h+” більш довірливі, орієнтуються на взаємини в групі, ніж на себе. Для них характерною є соціальна бажаність під час відповіді на запитання. Така тенденція також має прояв у студентів-гуманітаріїв із “фактор h+”.

Студенти: політологи, філологи із “фактором h-” відрізняються самодостатністю й меншою залежністю від групових норм, а із “фактором h+” більш терплячі, довірливі й соціабельні.

На вибірці студентів-психологів “фактор h” виявляє суттєві нелінійні зв’язки із: самовпевненістю; соціальною сміливістю; рівнем інтелекту; домінантністю; схильністю до соціально бажаних вчинків.

Студентам-психологам із вираженим “фактором e” притаманний високий рівень інтелекту, впевненість у собі, соціальна сміливість, домінантність. “Фактор e +” більш схильні до проявів почуття провини, соціальної скутості, водночас їм властива самодостатність.

Отже, схожість двох вибірок (студентів: політологів, філологів та студентів-психологів) виявилася в тому, що “фактор e +” на відміну від “середніх” і “фактор e-” демонструють соціальну скутість і високу соціальну бажаність вчинків.

“Фактор p” на вибірці студентів: політологів, психологів за показником “фактор p-” виявляє суттєві зв’язки з: сенситивністю; мрійливістю.

За показником “фактор s+” з: рівнем інтелекту; м’якосердечністю.

Отже, за “фактором hu” студенти-психологи, студенти: політологи, філологи розподілилися на осіб із “фактором hu+”, які виявляють високий рівень інтелекту, меншу вразливість, вони більш раціональні, реалістичні. Студенти із “фактором hu-” демонструють краще розвинену уяву, водночас із “фактором hu+” показник “уяви” набагато підвищується.

На вибірці студентів-психологів “фактор k-” - за показником “фактор k+” пов’язаний із: активністю; самодостатністю; самоконтролем; ригідністю; інтелектом.

Таким чином, із “фактором k-” студенти-психологи виявляють менший рівень самоконтролю в поведінці у порівнянні із тими, які демонструють “фактор k+”, характерними для них є раціональність, переважання логіки над почуттями.

Досліджувані із середнім рівнем “фактору k” відрізняються активністю, життєрадісністю, залежністю від групових норм. Граничні типи – “фактор k+” і “фактор k-” – серйозні, більш напружені й самодостатні.

Для з’ясування того, які індивідуально-психологічні характеристики є взаємопов’язаними з факторами цілісності й структурними складовими полісистемної цілісності, було проведено кореляційний аналіз і порівняння психологічних рис груп – “фактори цілісності” і “структурні одиниці полісистемної цілісності” особистості. За результатами кореляцій психологічних показників за зазначеними факторами було встановлено статистично значущі зв’язки.

Керуючись отриманими кореляціями можна зробити висновок, що загальними характерологічними передумовами становлення цілісності та полісистемної цілісності особистості є: сприйняття нового, наявність інтелектуальних інтересів; сенситивність, чутливість, повага до цінностей, конформність; безпосередність і пряломілінійність; серйозність, розсудливість; упевненість у собі, відсутність депресивних тенденцій; висока вимогливість до себе й оточуючих, цілеспрямованість; невисока “понятійна диференційованість”.

За нашими спостереженнями, розвитку полісистемної цілісності особистості передують: вимогливість до себе та оточуючих, відсутність депресивних тенденцій, а також упевненість у собі, власній компетентності, цілеспрямованість, наявність інтелектуальних потреб. Окрім цього, слід відзначити, що передумовою розвитку полісистемної цілісності особистості студентів є гнучкість, логічність.

Тобто полісистемна цілісність особистості взаємопов’язана із факторами, які уособлюють цілісність особистості у концепції Л. Сонді. Отже, “фактор h” (погяг до життя), “фактор p” (поширення влади над оточенням, підґрунтя щодо потреби трансформувати у свідомі (+) чи несвідомі (-) акції погягу), “фактор e” (совісність – відсутність совісті; терпимість – нетерплячість; доброта – злобність; готовність допомагати – злорадство), “фактор hu” (механізми психологічного захисту за типом блокування чи мімікрії перед небезпекою, амбітендентністю у відношенні двох потреб: ніжне кохання або розбещеність), “фактор k” (позиція, що приймає чи не приймає. Функція пов’язана із протилежними тенденціями “Я”: залучення до себе – інтросекція (+) або негативизм, зречення (-), “фактор m” (стремління чіплятися за життя й буття; залежність від батьків або, навпаки, бажання бути вільним. Відзначені фактори виявили суттєвий кореляційний зв’язок із особистісними чинниками, що увійшли до структури цілісності особистості (за методикою Л. Сонді).

Специфіка зв'язку між факторами цілісності особистості, структурними складовими полісистемної цілісності й особистісними чинниками з означеним співвідношенням має точні якісні і кількісні показники. За результатом факторного аналізу виявлено, що для обох груп досліджуваних найсуттєвішими сферами, з якими пов'язана полісистемна цілісність особистості, є переживання краси як етичної категорії, “любов”, “наявність вірних друзів”, “упевненість у собі, свобода від внутрішніх суперечностей”, “пізнання (підвищення освіти, розвиток культури, інтелекту)”, “свобода як незалежність у вчинках та діях”, “щасливе сімейне життя”, “творчість”. Тобто схильність щодо самореалізації і реалізації потреби в діяльності та академічній діяльності студентів політологів, філологів, психологів сприяє розвитку полісистемної цілісності особистості.

Результати дослідження дозволили зробити такі **висновки**:

Полісистемна цілісність особистості взаємопов'язана із факторами, які уособлюють цілісність особистості в концепції Л. Сонді. Так, стимулюючий вплив здійснюють фактори: “Фактор h” (потяг до життя), “фактор e”+ (совісність, терпимість, доброта, готовність допомагати), “фактор k” (прийняття себе та світу - залучення до себе – інтроєкція (+). Негативно впливають на розвиток цілісності особистості такі фактори: “фактор p” (поширення влади над оточенням, підґрунтя щодо потреби трансформувати у свідомі (+) чи несвідомі (-) акції потягу), “фактор e” (відсутність совісті; нетерплячість; злобність; злорадство), “фактор hu” (механізми психологічного захисту за типом блокування чи мімікрії перед небезпекою, амбітендентністю у відношенні двох потреб: нижче кохання або розбещеність), “фактор k” (позиція, що приймає чи не приймає). Функція пов'язана із протилежними тенденціями “Я”: залучення до себе – інтроєкція (+) або негативізм, зречення (-), “фактор m” (стремління чіплятися за життя й буття; залежність від батьків або, навпаки, бажання бути вільним. Відзначені фактори виявили суттєвий кореляційний зв'язок із особистісними чинниками, що увійшли до структури цілісності особистості.

Тобто зв'язок між факторами цілісності особистості, структурними складовими полісистемної цілісності й особистісними чинниками з означеним співвідношенням виявляє точні якісні і кількісні показники. За результатом факторного аналізу визначено, що для обох груп досліджуваних найсуттєвішими сферами, з якими пов'язана полісистемна цілісність особистості, є переживання краси як етичної категорії, “любов”, “наявність вірних друзів”, “упевненість у собі, свобода від внутрішніх суперечностей”, “пізнання (підвищення освіти, розвиток культури, інтелекту)”, “свобода як незалежність у вчинках та діях”, “щасливе сімейне життя”, “творчість”. Тобто схильність щодо самореалізації і реалізації потреби в діяльності і академічній діяльності студентів політологів, філологів, студентів-психологів сприяє розвитку полісистемної цілісності особистості.

Література

1. Ананьев Б. Г. (1980) Избранные психологические труды / Борис Герасимович Ананьев: В 2-х т. Т. I. – М.: Педагогика, 1980. – 232 с., ил. – (Труды д. чл. и чл.-кор. АПН СССР).
2. Интегральная индивидуальность, Я-концепция, личность / Под ред. Л. Я. Дорфмана. (2004). – М.: Смысл, 2004. – 319 с.
3. Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці: монографія / [Г. О. Балла, О. В. Губенко, О. В. Завгородня та ін.]; за ред. Г. О. Балла (2012) – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. – 206 с.
4. Мерлин В. С. (1986) Очерк интегрального исследования индивидуальности. / В. С. Мерлин. – М.: Педагогика, 1986. – 256 с.
5. Модифицированная методика Сонди. Тест восьми влечений. / Л. Н. Собчик (2003). – СПб: Речь, 2003. – 128 с.
6. Нартова-Бочавер С. К. (2008) Дифференциальная психология: учеб.пособие/ С. К. Нартова-Бочавер / 3-е изд., испр. - М: Флинта, 2008. – 280 с.
7. Столин В.В., Пантеев С.Р. (1988) Опросник самоотношения // Практикум по психодиагностике: Психодиагностические материалы. - М., 1988. - С. 123-130.

Транслітерація

1. Anan'ev B. G. (1980) Izbrannyye psihologicheskyye trudy / Boris Gerasimovich Anan'ev: V 2-h t. T. I. – М.: Pedagogika, 1980. – 232 s., il. – (Trudy d. chl. i chl.-kor. APN SSSR).
2. Integralnaya individualnost, YA-kontseptsiya, lichnost / Pod red. L. YA. Dorfmana. (2004). – М.: Smyisl, 2004. – 319 s.
3. Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці: монографія / [Г. О. Балла, О. В. Губенко, О. В. Завгородня та ін.]; за ред. Г. О. Балла (2012) – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. – 206 с.
4. Merlin V. S. (1986) Ocherk integralnogo issledovaniya individualnosti. / V. S. Merlin. – М.: Pedagogika, 1986. – 256 s.
5. Modifitsirovannaya metodika Sondy. Test vosmi vlecheniy. / L. N. Sobchik (2003). – SPb: Rech, 2003. – 128 s.
6. Nartova-Bochaver S. K. (2008) Differentsialnaya psihologiya: ucheb.posobie/ S. K. Nartova-Bochaver / 3-e izd., ispr. M: Flinta, 2008. – 280 s.
7. Stolyn V.V., Pantileev S.R. (1988) Oprosnik samootnosheniya // Praktikum po psihodiagnostike: Psihodiagnosticheskie materialyi. M., 1988. S. 123-130.

Geiko E.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE MANIFESTATION OF POLYSYSTEM INTEGRITY OF THE INDIVIDUAL

The article is devoted to highlighting the specificity of the identity of its polysystem structural organization. Thus, the polysystem integrity of the individual appears in the corresponding interconnected elements, the emphasis is on the internal correlation and conformity, as well as the hierarchy of the components or elements of

the system. It is noted that the integrity is associated with the presence of structures hierarchy. It is revealed that the hierarchy of structures is the general sign of integrity. Each component of the integrity, in its turn, has its own structure. In this way, the organization of integrity is the coherence of structural entities of particles in the general structure.

Polysystem integrity of the individual is interrelated with the factors that embody the integrity of the individual in the concept of L. Sondi. So, the stimulating effect is done by factors: "factor h" (attraction to life), "factor e" + (conscientiousness, tolerance, kindness, willingness to help), "factor k" (acceptance of self and world of attraction to itself - introaction (+). The following factors negatively affect the development of the integrity of the individual: "factor p" (the spread of power over the environment, the basis for the need to transform into conscious (+) or unconscious (-) actions of the train), "factor e" (lack of conscience, impatience; malice, malice), "factor hy" (mechanisms of psychological protection by type of blocking the "factor k" (the position that accepts or not accepts). The function is related to the opposite tendencies "I": involvement in itself - introspection (+) or negativism, abdication (-), "factor m" (the tendency to cling to life and being, dependence on parents or, conversely, desire to be free.) The aforementioned factors have revealed a significant correlation with personal factors that are part of the structure of personality integrity.

Key words: *polysystem integrity of the individual, types of polysystem integrity of the individual; integrity, integrity of the individual.*

Гейко Євгенія Вікторівна – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри практичної психології ЦДПУ імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький; гіпнотерапевт (еріксонівський гіпноз, техніки активації свідомості ТАС).

УДК 159:364.2

Гельбак А.М.

ПРОБЛЕМА КРИЗОВОГО СТАНУ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА НА ЕТАПІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У статті здійснено теоретичний аналіз й узагальнення наукових вітчизняних та зарубіжних праць з проблеми дослідження перехідних і кризових періодів у житті суспільства і особистості. Доведено, що психологічну зміну структури особистості, її характеру й таланту в ході індивідуального розвитку не можна уявити поза категорією історичного часу. Обґрунтовано актуальність дослідження впливу нестабільних суспільних змін на особистість у підлітковому віці. Показано, що перехідний, кризовий період у функціонуванні системи суспільства та розвитку особистості слід розглядати не тільки як явище, що характеризується негативними тенденціями, а й наділене такою